

Велимир Илић\*

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за руски језик и књижевност

## СИМБОЛИЧКИ АСПЕКТ ФОЛКЛОРНОГ ЛИКА МОСКВЕ

Проучавање градског текста на примеру анализе фолклорног лика Москве представља специфичну разраду традиционалног семиотичког модела, једног од основних начина истраживања текста градске културе, у оквиру кога се међу елементима текста посебно издвајају категорије симбола и мита. Симболичко-митолошки систем у том случају постаје својеврсни гравитациони центар, који онемогућује диференцијацију на појединачне локусе, чувајући тако целовитост и културну самобитност овог феномена. То је у складу са основним концептима семиотике градске културе тартуско-московске школе, у којој је и конципиран појам *градског текста*, са основним структурним елементима – *симбол* и *мит* града, касније обједињеним концептима *текста* (кода, знака, синтаксе, семантике) *простора*, као и његове митологије и симболизације.

*Кључне речи:* градски текст, Москва, симбол, митологија, лик града

### 1. Увод

Један од актуелних предмета интересовања савремене науке о књижевности јесте проучавање *градског текста*, који се од истраживања Ј. Лотмана и В. Топорова посматра као својеврсни хипертекст, при чему се као најважнији аспекти, са којих се ова комплексна тема може сагледати, издвајају: когнитивни, семиолошки, културолошки, комуникативни итд. Основни циљ издвајања ове врсте текста из категорије хипертекста је, поред осталог, осмишљавање и објашњење града као категорије културе у оквирима система многослојне и нелинеарне организације информације, односно као хибридног простора, насталог укрштањем најмање два типа простора – географског (физичког) и симболичког, чији семантички садржаји одређују сложену структуру значења, која постају структурни елементи мита града. Повезивањем са материјалним објектима (антропогеним и природним) у контексту свеукупности значења инваријантних за дату културу, настаје персонификовани лик града са честим бројним семантичким варијацијама.

Иако покушаји објашњења појма града и његове функције постоје још у античкој књижевности, на интензивнији развој градске теме утицало је настајање буржоаског друштва у 17. и 18. веку и општа урбанизација у Европи, када тема града почиње да заузима значајно место у делима многих аутора. Са повећањем тежње да се определи место у простору, расте и број дела у којима се актуелизују одређени

\* velimir.ilic@filfak.ni.ac.rs

градски локуси, као и број истраживања која описују те књижевне локусе. Један од најистакнутијих проучавалаца књижевности 20. века, коме припада заслуга најсвестранијег и најсвеобухватнијег сагледавања Петроградског текста руске књижевности, В. Н. Топоров, градски текст описује као „синтетички надтекст, са којим се повезују виши смислови и циљеви. Само путем таквог текста, Петербург прелази у сферу симболичког и провиденцијалног.“ (ТОПОРОВ 1995: 275).

## 2. Мит о стварању света и града

Оснивање сваког града представља покушај понављања мита о стварању света, реконструкцију модела света у конкретној култури, што је представљено и у неким од легенди и историјских предања о настанку Москве, у којима су мотиви освајања града и женидбе испреплетени у јединствен семантички комплекс. Према легенди из XVII века, кнез Георгиј (Јуриј Долгоруки) убио је главешину села, бојара Степана Ивановича Кучку, основао на там месту град Москву, а свог сина Андреја оженио прелепом бојаревом кћери (ZABELIN 1996: 66). Другу сужејну верзију читамо у поеми А. Н. Муравјова *Оснивање Москве*: не би ли прикрио трагове злочина, погибију вољене Предславе и њеног старог мужа, Јуриј Долгоруки на том месту гради *златоглаву Москву*:

„И на крови воздвигнул он,  
Чтобы прикрыть след преступленья,  
Золотоглавую Москву!  
Под Капитолия стенами  
Отрыли свежую главу! —  
Москва заложена костями,  
Ей первым камнем — череп был,  
И Галл — меч об него разбил!“

*И на крви сагради,  
Да прикрије трагове злодела,  
Златоглаву Москву!  
К`о што под зидинама Капитола  
Закопаше крваву главу! –  
Москву утемељи на костима,  
Њен први камен лобања би,  
И Гал мач о њу разби!* (MURAVJEV 2007: 139-140 – препев В. И).

А у фусноти одмах након песме, наводећи као извор Карамзинову *Историју*, нуди и појашњење:

„Москва је трећи Рим (како кажу летописци). Капитол је утемељен на окрвављеној глави; Москва је такође основана на крви“ (MURAVJEV 2007: 140 – превод В. И).

## 2.1. Положај града

Један од најважнијих структурних елемената у изградњи града јесте вертикална компонента, којом се остварује веза неба са земљом и чиме се и објашњава изградња града на брдима, као што је случај са Римом и Москвом. Ову симболичку функцију често допуњују и рукотворна брда: куле, храмови и сабори. Структура града у суштини изражава структуру светог простора, на коме се увек одређује сакрални центар (алтар или храм) и постављају концентричне кружнице – зидине града, којима се одређују границе простора. Москва, као просторни симбол, доследно понавља овакву конструкцију, при чему се њен сакрални центар, Кремљ, идентификује са самим градом.

Град на брду представља један од модела, којим се изражава вертикална отвореност градског простора и његова усмереност ка небу. Москва на својих седам брегова у потпуности одговара том моделу, који се може сматрати фундаменталним у стварању мита. Најзаступљенији модели града у митовима, бајкама и фолклору уопште су: „град-планина, град на кристалној гори, град-дворац на стубу, град-острво на земљи, летећи град, блистави град, град-царство сунца, небески град, а најстабилнији архетипи – пењање на златну планину и пењање уз степенице, као симболи небеског успињања“ (DOMINKOV 2002: електронски извор). Симболички значај планине огледа се првенствено у повезивању земље и неба, односно указивању на пут ка небу, на могућност приближавања божанском. Сакрална значења симбола планине сачувала су се и у свакодневном језику: *идти в гору (ићи у планине)* – каже се у контексту побољшања ситуације у вези са неком ствари или послом; *златые горы (златне планине)* – велика блага; *пир горой (планинска гозба)* – богата гозба. У митовима *планина* има функцију божијег дрва, које повезује небо, земљу и подземни свет, као и степеница којима се душе успињу на небо.

Смештена на седам брда, Москва је својим положајем обезбедила обележја небеског града. Она се у изрекама наглашавају метафором у којој се Москва назива грбавом:

„Москва горбатая; горбатая старушка (т. е. на холмах).“

*Москва је грбава; грбава старица (тј. налази се на брдима)* (DALJ 2000: 342 – превод В. И).

Ипак, планина не отвара само пут у смеру на горе, већ и на доле, може представљати и улаз у пећину, тј. под земљу. Најархаичнији лик града и јесте *град-пећина, град под земљом*, са обавезном компонентом прилаза којим се отвара рупа за улазак у земљу. Модел пећине имплицира јасне двојачке асоцијације – са порођајном утробом, крилом мајке земље, са једне стране, а са друге – са гробом, односно смрћу. На тај начин, планина повезује почетак и крај човековог живота, као и човечанства у целости, просторе горе и доле, небеско царство и загробни живот.

Упоредо са *грбавом* Москвом, у усменом народном стваралаштву сусрећемо и низијску, блатњаву Москву:

„Москва стоит на болоте, ржи в ней не молотят, а больше деревенского едят.“

*Москва лежи на блату, раж се у њој не може млети, а једе се више него у селу.* (DALJ

2000: 342 – превод В. И).

Ова пословица није у контрадикторном односу са ликом планинске Москве, већ га на митолошком нивоу допуњује и одређује још један аспект феноменологије града, будући да је и лик града, који се потчињава истим бинарним законима као и било који други културни феномен, такође склон удвајању. У процесу развоја дошло је до настајања инверзије у оквиру које је лик града измењен и перципиран као космичко тело, *пратело* које се приноси на жртву. С једне стране, формира се лик светог града – *град храм*, при чему се улаз у град доживљава као приближавање сакралном, а са друге, град се доживљава као световни простор, исконски грешан, отворен за зло, понекад и као концентрација зла.

## 2.2. Град као сакрални простор

Механизмом удвајања добијамо небеске (сакралне) и земаљске (световне) градове. Универзалност лика града указује на семантичку кохерентност симбола, али и на удвојеност и амбивалентност архетипа града. Отуд и настајање различитих смислова, прожимање структура и мењање вредносних оквира унутар једног појма. Ова подела условила је поделу на *град-рај* и *град-ад*. Град може бити перципиран као рај због тога што се њиме издваја одређено место, сакрални простор у коме су сконцентрисане материјалне и духовне вредности цивилизације, где се приносе жртве, развија култура и ствара историја. У граду се налазе духовна и световна власт, које треба да приближе човека Богу. Град се супротставља спољашњим природним силама стихије и тежи успостављању унутрашње хармоније у односима човека и природе. Поред тога он штити од непријатеља, а отворен је за пријатеље. Ови модели, као својеврсни праобрази, примењиви су, поред осталих градова, и на Москву. У пословицама се ствара идеални лик, свесно удаљен од стварности:

„Земля московская вся под богом.“

*Московска земља цела је под богом* (DALJ 2000: 339 – превод В. И).

„Кто в Москве не бывал, красоты не видал.“

*Ко у Москви није боравио, лепоте није видео* (DALJ 2000: 341 – превод В. И).

„В Москве все найдешь, кроме птичьего молока, а поискать – и молоко найдешь.“  
*У Москви ћеш наћи све осим птичијег млека, а ако потражиш, наћи ћеш и млеко*  
(DALJ 2000: 342 – превод В. И).

Са друге стране, полазећи од уверења да је први град саградио Каин, град се доживљава као еманација зла, простор погодан за развој свих порока и болести цивилизације. У граду је тешко уздржати се од многобројних искушења и грехова и он са собом нужно носи проклетство и погибију. Град се идентификује са ликом блуднице и „иде у сусрет свом посрнућу, тражећи коме би се дао и не питајући ко га узима“ (CIVJAN 1987: 128), а лако се претвара у Вавилон или Содому и Гомору. Оваквом доживљају града блиска је постфолкорна теза, у складу са којом је у сваком граду јасно одређен улаз у ад, а то могу бити: канализација, подруми и подземни пролази, катакомбе и подземља, улази у метро станицу и сл. У таквом граду све

изгледа нестално и вештачко, због тога и лажно, такав град нема милости за људе и отелотворење је бездушности. Управо се овакав лик града појављује у многим пословицама о Москви, да би се касније развио и у уметничкој књижевности. У наведеним пословицама истиче се неискреност Москве, отуђеност и одсуство присних рођачких или пријатељских веза међу људима који у њој живе, затим њена немилосрдност и индиферентност према становницима:

„Велика Москва, а правде нигде нет места.“

*У великој Москви нигде места истини* (DALJ 2000: 339 – превод В. И).

„В Москве все найдешь, кроме родного отца да матери.“

*У Москви ћеш наћи све, осим рођеног оца и мајке* (DALJ 2000: 341 – превод В. И).

„Москва слезам не верит. Москву не разжалобишь. Москва ни по чем не плачет (не тужит). Москва по нашим (по чужим) бедам не плачет.

*Москва сузама не верује. Москва не можеш да ражалостиш. Москва ни за ким не плаче (не тугује). Москва због наших (туђих) несрећа не плаче* (DALJ 2000: 343 – превод В. И).

Један од универзалних ликова града, заснован на архетипу постојања више реалности, који се, као што смо рекли, налази у основи идеје града, у вези је са мотивом уласка у град и изласком из града, будући да се у складу са овим концептом као услов за досезање небеског града, поставља неопходност напуштања земаљског. Постоје различити начини да се напусти град: ходочашће по светим местима, одлазак у манастир, у пустињу, али такође и у безумље, самоубиство, смрт, што значи да одлазак из града може бити и одлазак унутар града, бекство без бекства, лутање или јуродство. Процес изласка из града обавезно прати и повратак ради искушења, или другачији повратак, у сакралном статусу. Долази, дакле, до поистовећивања са чудесним преображајем, иначе веома значајним у развоју лика фолклорног јунака. Значајну пажњу мотиву уласка у град посветила је О. Фрејденберг, тумачећи бројна значења, којима овај мотив обилује (FREJDENBERG 1998: 623-665).

Овакво универзално доживљавање града одређује његову митолошку географију, сакрални простор на коме се налази оно што се доживљава као град: сакрални центар, периферија, света граница. Стварање митова са просторном доминацијом појма сакралног центра условило је настанак четири основне идеалистичке или утопијске концепције града: *небески град, град сунца, град машице, град острво* (DOMINKOV 2002: електронски извор). У питању су прилично архаични модели идеалног града, у коме је све потчињено вертикалној отворености градског простора. Настали у представама о идеално организованом митолошком простору, ови модели су реализовани у структури сваког средњовековног града. Ни Москва није изузетак – положај на брдима (с посебним нагласком на седам брегова, што Москву поставља на исти ниво са светим Римом), присуство Кремља који затвара свети круг у коме доминирају храмови, тумачи се и схвата симболично. Сва ова обележја, заједничка многим средњовековним градовима, указују на постојање извесног пробраза града, идеалног прототипа небеског града, својеврсног небеског двојника. Бајковити небески град своје аналоге проналази не само у народном стваралаштву, већ и у хришћанској митологији, где је представљен у виду Светог Небеског Јеруса-

лима<sup>2</sup>.

Појам небеског града прати мит о постојању града (царства) сунца. Небеска симболика даје посебну семантичку димензију карактеристикама модела града – издвајање од осталих градова највишим степеном праведности, присуством необично јако изражене светлости и чистоте. Често се град назива златним, што такође указује на присуство соларног мита у основи легенде. Ако се град не назива златним, онда се обавезно издваја бљеском, светлошћу, сијањем на сунцу; његове куполе цркве *горе као жар*. Тако ни Москва није случајно најчешће – *златоглава*. *Град који сија* може бити саграђен и од других метала, поред злата, најчешће од бакра, сребра, олова, а такође и од драгог камења и кристала, што проналазимо у више бајки, поред осталих и у народној бајци: *Три царства – бакарно, сребрно и златно* (AFANASJEV 1984/I: 180—199.) Ући туда може се једино претворен у птицу, најчешће сокола или орла (или у инсект). Управо овај мотив користио је и Пушкин у *Бајци о цару Салтану*, где је главни јунак, Гвидон, да би напустио град, био принуђен да се прерушава, час у комарца, час у бумбара.

### 2.3. Однос центра и периферије

Град представља отелотворење не само државне идеје, већ и идеје друштва у целини, те се у њему као фокусу одражава сва сложеност друштвене структуре. Традицији масе, заснованој на култу земље, власт супротставља хијерархијски принцип, заснован на култу кнежевског рода, односно владајуће породице. Како се у територијалној организацији традиционалног друштва власт заснива на принципима породично-родне хијерархије, глава кнежевског рода дели градове својим рођацима: старијим – крупније и богатије градове и земље, а млађим оне мање значајне. Односи старешинства унутар кнежевске породице пројектују се и на односе између градских центара. Династички принцип организације кнежевског рода лежи у основи односа између градова, као и у основи односа између центра града и његових периферних делова. Овај принцип је новији у односу на појам сакралног центра и у народном стваралаштву се најчешће своди на просту опозицију, по којој град представља простор око сакралног центра, док је све што остаје изван круга – село. У реалним условима у концепту удаљености града, као и у опозицији града и села, одражава се пре свега елементарни психолошки механизам дистинкције *свог од другог*, по принципу супротности. Условни град и условно село диференцирају бројни елементи. Просторној оријентацији сеоског насеља супротстављена је вертикална перспектива у граду (опозиција горе-доле), дрвеним тамним кућама (избама) супротстављене су камене беле грађевине (терем), у чему проналазимо опозицију камен-дрво, вештачко-природно. Са тим у вези, при опису Москве, често се јавља епитет *белокамена – Москва белокамена*. Сивим бојама свакодневнице, које описују периферију, супротстављене су живе, јарке боје, које у граду светле и сијају, а када је реч о материјалима, дрву се супротстављају бели камен и злато.

Хаотичности стихијског насељавања села, супротстављен је урбанистички план града. У пословицама о Москви, њена различитост заснива се управо на овим

2 Интересантно је да се сличним механизмом ствара лик идеалне Отаџбине – *Свете Русије* код Руса или *Небеске Србије* код нас. Тиме се, по свему судећи, реализује преосмишљавање појма светог града као духовног центра света, што је у хришћанским представама недвосмислено Јерусалим.

одликама, тј. разликама од села. Свакодневници сеоског света, света периферије, супротстављено је празнично стање света *другачијег*, у коме јунак непрестано до-спева на гозбу, или га чека постављен сто. Москву као свет *другачији* прати атмосфера празника:

„В Москве каждый день праздник.“

*У Москви је сваки дан празник.* (DALJ 2000: 342 – превод В. И).

И не без разлога, упоредо са наведеним епитетима, треће место заузима епитет који говори о раскоши, свечаности и гостопримству Москве – *хлебосольная* (*гостолубива*). Схватање свечаности праћено је и непрестаном ситошћу „*другачијег света*“:

„В Москве недорода хлебу не бывает.“

*У Москви хлеба не може да не буде (жито не може да не роди)* (DALJ 2000: 342 – превод В. И).

„Москва людна и хлебна.“

*Москва је многољудна и плодна* (DALJ 2000: 342 – превод В. И).

Са друге стране, у тежњи ка граду опажемо и опозицију у односу на природну повезаност човека са земљом. Стога су идеалне црте града далеке од реалности, лако се мењају у једнако удаљене од реалности негативне слике, у којима се *рајски* град замењује *адским*. „Провинција храни центар, снабдева људе као какав конгломерат и као механизам гута живот, користи душе, меље судбине, радећи све то у име више потребе.“ (DOMINKOV 2002: електронски извор). Овај став сублимирану формулацију добија у пословици у којој је јасно одређена граница између града и периферије, заснована на јасној подели функција:

„Город – царство, а деревня – рай. Москва – царство, деревня – рай.“

*Град је царство, а село рај. Москва је царство, село је рај* (DALJ 2000: 337 – превод В. И).

Главна карактеристика периферије је повезаност са земљом, што је такође амбивалентна категорија. С једне стране, периферија се никада не одваја од земље, храни се уз помоћ земље, из земље црпе живот, енергију и снагу, у складу са чиме је и постојана, издржљива и стабилна. Са друге стране, периферија не може да се одвоји од земље, она је непосредно везана за њу, и из те повезаности настају стереотипи који животу на периферији придодају значења збијености, тежине, инертности. Хтонски елементи, који се осећају на периферији, конотирају нешто туђе и страшно, стихијско, надљудско начело, потенцијално јако опасно. Повезаност са земљом указује и на повезаност са подземним светом, са смрћу.

#### 2.4. Сакрална ограда

У руској фолклорној традицији град, по правилу, није само смештен на планини или узвишењу, већ је и окружен каменом оградом, док се у центру налази царски дворцац (белокамене палате) окружен баштом и храм. Простор таквог града одликује се свим обележјима светог простора, има свој сакрални центар и пери-

ферију затворену светом оградом. Све што се налазило изван градске ограде сматрало се периферијом, имало је све карактеристике сеоског света и било је лишено специфичне сакралности града, без обзира на то колико се близу границе тај свет налазио. За историјске социјално-утопијске легенде карактеристично је јачање мотива сакралности простора утопијских градова. Посебна пажња обрађала се на број цркава које се у њима налазе и на неприступачност тврђавских зидина. Легендарни утопијски град, Игната, руски сељаци замишљају на овај начин:

„Город у них большой, пяти церквах в нем, обнесен он высокой стеной: четверо ворот на запад, восток, север, юг. Ворота все закрыты. Только восточные открыты бывают днем. На воротах стоят окруженные часовые, а ночью и по стенам часовые ходят. В город свой те люди никого не пускают. Живут богато. У каждого каменный дом с садом, на улицах и в садах цветы цветут. Такая красота кругом.“ (TUMILEVICH-SHISHKANOV: електронски извор).

*Град је њихов велики, у њему је пет цркава, ограђен је високим зидом: четири капије – на западној, источној, северној и јужној страни. Све капије су затворене. Само се источна отвара преко дана. На капијама су наоружани стражари, а ноћу стражари шетају и по зидинама. У свој град ти људи никога не пуштају. Живе богато. Свако има камени дом са баштом, на улицама и у баштама цвета цвеће. Лепота је свуда (Град Игната: предање – превод В. И).*

Као што видимо, појам сакралне ограде није био само услован, већ се она представљала конкретно, у виду зидина. Москва је зидинама Кремља понављала универзалну схему сакралног града, у оквиру које се, поред већ поменуте представе града на планини, заштита града зидинама доживљава као света ограда. У руској народној бајци узвишен положај града такође је нашироко представљен:

„Поехал казак разыскивать оловянное царство. Много ушло времени, много воды утекло, на исходе седьмого года добрался до круглой горы; на той горе стоит оловянный замок, кругом замка высокая белокаменная стена. Поскакал на гору, перед ним стена раздвинулась, и въехал он на широкий двор.“ (AFANASJEV 1984/II: 269).

*Крену казак да пронађе калајно Царство. Много времена прође, много воде протекне, и кад прође седма година, дође до велике планине; на тој планини стајаше калајни замак, око замка високи белокамени зид. Успење се на планину, пред њим се зид отвори и уђе у велико двориште (Руска народна бајка Принцеза-змија – превод В. И).*

Као семантички супституент планини, често се појављује и стуб (васељенска колона). Узвишени положај града-дворца понекад се представља његовим издизањем на стубу:

„А дворец тот золотой и стоит на одном столбе на серебряном, а навес над дворцом самоцветных камней, лестницы перламутровые, как крылья в обе стороны расходятся...“ (AFANASJEV 1984/III: 228).

*А дворац тај од злата и стоји на једном стубу, на сребрном, а на настреишници изнад дворца драго камење, степенице од седефа, као крила, са обе стране дворца... (Бајка о Василиси, златној коси и о Ивану Грашку – превод В. И).*

Света ограда, сакрално ограђивање града, неизоставан је атрибут градског простора. Етимологија словенског појма *град* (*город*) своди се на *ограђивање, ограду*. Управо су тврђавске зидине представљале основно и неодвојиво својство града. Без њих, колико год насеље било, „не би било града, био би само центар“ (DOMINKOV 2002: електронски извор). Ограда не означава само заштићеност града, већ и његову издвојеност од спољашњег света, непријатељског и потенцијално туђег граду. У свим бајкама мотив зидина-ограде појављује се као неодвојиви саставни део, а често и као основно одређење при опису градског простора. Градске зидине одвајале су *свој свет*, који је освојио човек и претворио у простор културе и цивилизације, од туђег, дивљег и неосвојеног света, што је условило настанак културне схеме *свој – други*.

Посебно место у митолошким представама града заузима модел *града острва*. У руској традицији то је варијанта лика Града Китежа у кругу побеснелих таласа на сред мора или океана. Мотив зидина (ограде) овде је замењен окружењем морске воде, царством природног хаоса. Исто значење супротстављања *космоса* и *хаоса*, може се открити и у градовима окруженим шумама и мочварама:

„Где прежда был мох, да болото, пенџ да колода, там теперџ дворец — ни в сказке сказать, ни пером написать, там сад — во всем царстве не сыскать, там люди — в белом свете не сыскать!“ (AFANASJEV 1984/II: 302)

*Где је пре било блато, маховина, пањеви и трупци, сада је тамо дворац – не може се ни причом испричати, ни пером написати, тамо је бајшта – тога нема у читавом царству, тамо су људи – тога нема на целом белом свету!* (Бајка До колена ноге у злату, до лактова руске у сребру – превод В. И).

Овакав модел града – град међу таласима истоветан је граду на узвишењу, и једнако се често сусреће у руском народном стваралаштву:

„Едут-едут между небом и землей, пристали к неведомому острову.“ (AFANASJEV 1984 /I: 259).

*Идоше-идоше између неба и земље, стигоше на непознато острво.* (Бајка Седам Семионових – превод В. И).

## 2.5. Семиотички простор града

Потребно је издвојити још две конститутивне сфере градске семиотике: град као простор и град као име (LOTMAN 1992: 9-22). Иако сам по себи представља затворен простор, град ступа у двојак однос са светом који га окружује. У вези са градом као простором, као и положајем града у семиотичком простору, издвајају се два типа градова од којих настају градски текстови: концентрични и ексцентрични градови. Град који заузима концентрични простор је град на планини, *град без краја, вечни град* (LOTMAN 1992: 9). То је својеврсни модел васељене, праобраз небеског града, о чему је већ било речи.

Пишући о ексцентричном и концентричном положају града, Лотман истиче да ексцентрични положај града подразумева његов положај на крају културног простора. У основи таквог града је супротстављање природе и човекове активно-

сти, што утиче на настанак циклуса градске митологије, у чијем се центру налази идеја о осуђености града на пропаст. „Концентричне структуре теже затворености, издвајању из окружења које се доживљава као непријатељско, а ексцентрични – отворености, културним контактима“ (LOTMAN 1992: 10-11). У руској књижевној традицији, Москва је сврстана у градове концентричног, а Петербург у градове ексцентричног типа. Постоје такође и градови који спајају у себи два архетипа и они се тумаче двојачко и истовремено перципирају и као вечни и као градови осуђени на пропаст. Код таквих градова „присуство историје је неизоставан услов радног семиотичког система“ (LOTMAN 1992: 13). Органолептика града који заузима концентрични простор сложенија је него у случају ексцентричног града јер је оптерећена помоћним значењима, вечним, архетипским универзалијама.

### 3. Закључак

Треба истаћи да су могућности анализе и интерпретације феномена модела града средствима културног мита, чији су извори по правилу бајке и легенде, ограничене. Садржај културног мита сваког главног града, међу њима и Москве, одликује се покретљивошћу и сталним трансформацијама структуре схватања града у одређеном периоду, што анализу чини још сложенијом. Структура културног мита је инваријантна, а садржај различитих елемената и начин њиховог међусобног утицаја је покретан и умногоме условљен социокултурним контекстом. С друге стране, град је као универзалан мит статичан и стога функционална анализа није изводљива без узимања у обзир чињенице да градска средина, која се непрестано обогаћује новим садржајима, захтева конструисање адекватних семиотичких система између објекта и субјекта перцепције. У овом случају ради се о реализацији идеје организације простора живота човека, по којој се град перцепира као тело и као такав, посматра као продужетак човека, као његово симболичко тело на културном и социјалном плану. У основи идеје органопроекције, коју развио П. А. Флоренски, налази се схватање да је оруђе, као и сви предмети које ствара човек, антропоморфно, створено по потреби и плану човека, и представља фактичке продужетке његовог тела. Спољашњи свет ствари састоји се од имена, симбола, ликова, бројева, оруђа, које Флоренски назива деловима културног тела – органона. У складу са овим учењем, техника представља копију живог тела, а живо тело – праобраз сваке технике (FLORENSKI 2000: 402-420). Град је органолептичка пројекција свести човека на унутрашњи простор. Бити грађанин, значи градити, одређивати, структурисати свет око себе, као и самога себе.

Сви модели или ликови града настају по универзалним правилима, која одређују градски простор, а он нужно подразумева сакрални центар, периферију, свету ограду, са свим наведеним облицима и карактеристикама. Овим моделима може се додати још један аспект – родна специфичност лика града. У случају Москве изражени су женски елементи њеног лика у руском фолклору и књижевности, посебно у поређењу са мужевношћу млађе руске престонице, што може бити тема посебног истраживања.

Цитирана литература

- CIVJAN 1987: CIVJAN, Tatjana V. (ur.) *Issledovanija po strukture teksta*. Moskva: Nauka, 1987. [orig.] ЦИВЬЯН, Татьяна В. (ред.) *Исследования по структуре текста*. Наука: Москва 1987.
- DOMINKOV 2002: DOMINKOV, Sergej. „Car-gorod: russkij gorod v mifologičeskom prostranstve“. *Novyj akropolj* N. 5 (2002) [orig.] ДОМИНКОВ, Сергей. „Царь-город: русский город в мифологическом пространстве“. *Новый Акрополь* № 5 (2002): <[https://www.newacropolis.ru/magazines/5\\_2002/Zar-gorod/](https://www.newacropolis.ru/magazines/5_2002/Zar-gorod/)> 29.03.2022.
- FLORENSKI 2000: FLORENSKI Pavel A: *Sochinenija v 3 t.* T. 3. knjiga 1. Moskva: Myslj, 2000. [orig.] ФЛОРЕНСКИЙ, Павел А. *Сочинения в 3 т.* Т. 3. Книга 1. Москва: Мысль, 2000
- FREJDENBERG 1998: FREJDENBERG, Oljga M. *Mif i literatura drevnosti*. Moskva: Vostochnaja literatura, 1998. [orig.] ФРЕЙДЕНБЕРГ Ольга М. *Миф и литература древности*. Москва: Восточная литература, 1998.
- LOTMAN 1992: LOTMAN, Jurij M. *Simvolika Peterburga i problemy semiotiki goroda. Izbranye statji v 3 t.* T. 2. Talin: Aleksandra, 1992. [orig.] ЛОТМАН, Юрий М. *Символика Петербурга и проблемы семиотики города*. Избранные статьи в 3 т. Т. 2. Таллинн: Александра, 1992.
- TOPOROV 1995: TOPOROV, Vladimir N. *Mif. Ritual. Simvol. Obraz. Isledovanija v oblasti mifopoetičeskogo*. Moskva: Progres – Kultura, 1995. [orig.] ТОПОРОВ, Владимир Н. *Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического*. Москва: Прогресс – Культура, 1995.

Извори

- AFANASJEV 1984: AFANASJEV, Aleksandr N. *Narodnyie russkie skazki*. Tom I-III. Moskva: Nauka, 1984. [orig.] АФАНАСЬЕВ, Александр Н. *Народные русские сказки*. Том I-III. Москва: Наука, 1984.
- DALJ 2000: DALJ, Vladimir I. *Poslovicy i pogovorki russkogo naroda*. Moskva: Eksmo-press 2000. [orig.] ДАЛЬ, Владимир И. *Пословицы и поговорки русского народа*. Москва Эксмо-Пресс, 2000.
- MURAVJEV 2007: MURAVJEV, Andrej N. *Tavrida*. Spb: Nauka, 2007. [orig.] МУРАВЬЕВ, Андрей Н. *Таврида*. СПб: Наука, 2007.
- TUMILEVICH-SHISHKANOV: електронски извор. *Gorod Ignata: predanie*. [orig.] ТУМИЛЕВИЧ-ШИШКАНОВ Ф. *Город Игната: предание*. <> 29.03.2022.
- ZABELIN 1996: ZABELIN Ivan E. *Istorija goroda Moskvy*. Moskva: Svarog, 1996. [orig.] ЗАБЕЛИН, Иван Е. *История города Москвы*. Москва : Сварог, 1996.

Велимир М. Илич

## СИМВОЛИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ФОЛЬКЛОРНОГО ОБРАЗА МОСКВЫ

Изучение городского текста на примере анализа фольклорного образа Москвы представляет собой специфическую разработку традиционной семиотической модели, одного из основных способов исследования текста городской культуры, в рамках которого как основные выделяются категории символа и мифа. В данном случае символично-мифологическая система становится своеобразным гравитационным центром, который препятствует дифференциации на отдельные локусы, тем самым сохраняя целостность и культурную самобытность этого феномена. Это находится в соответствии с базовыми концепциями семиотики городской культуры тартуско-московской школы, в которой и зародилось понятие городского текста, с основными структурными элементами – *символ* и *миф* города, которые позже были объединены понятиями *текст (кода, знака, синтаксиса, семантики) пространства, мифология* и *символизация пространства*.

*Ключевые слова:* городской текст, Москва, символ, мифология, образ города